

ISSN: 2181-9416



ЮРИСТ АХБОРОТНОМАСИ

ВЕСТНИК ЮРИСТА * LAWYER HERALD

ҲУҚУҚИЙ, ИЖТИМОИЙ, ИЛМИЙ-АМАЛИЙ ЖУРНАЛ



CYBERLENINKA

НАУЧНАЯ ЭЛЕКТРОННАЯ
БИБЛИОТЕКА
LIBRARY.RU

ISSN 2181-9416
Doi Journal 10.26739/2181-9416

ЮРИСТ АХБОРОТНОМАСИ

3 СОН, 2 ЖИЛД

ВЕСТНИК ЮРИСТА

НОМЕР 3, ВЫПУСК 2

LAWYER HERALD

VOLUME 3, ISSUE 2



TOSHKENT-2022

**КОНСТИТУЦИЯВИЙ ҲУҚУҚ. МАЪМУРИЙ ҲУҚУҚ.
МОЛИЯ ВА БОЖХОНА ҲУҚУҚИ**

1. РАХМОНОВ Зафаржон Зайниддинович ДАВЛАТ ХИЗМАТИ ВА ДАВЛАТ ФУҚАРОЛИК ХИЗМАТИНИНГ ЎЗАРО ФАРҚЛИ ТОМОНЛАРИ	8
2. ХУДЖАМОВА Камола СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ КОНСТИТУЦИОННОГО ПРАВА В УСЛОВИЯХ ФОРМИРОВАНИЯ ИНФОРМАЦИОННОГО И ЦИФРОВОГО ОБЩЕСТВА	13
3. ХАМРОЕВ Элдор Отамуродович СТАТУС СТОЛИЦЫ РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН – ГОРОД ТАШКЕНТА КАК ГОРОД РЕСПУБЛИКАНСКОГО ПОДЧИНЕНИЯ.....	23

**ФУҚАРОЛИК ҲУҚУҚИ. ТАДБИРКОРЛИК ҲУҚУҚИ.
ОИЛА ҲУҚУҚИ. ХАЛҚАРО ХУСУСИЙ ҲУҚУҚ**

4. БАБАКУЛОВ Зафар Курбонназарович ТОВАР БЕЛГИСИГА ПАРОДИЯ ЁКИ КИНОЯ: ҚОНУНИЙ ЁКИ НОҚОНУНИЙ ҲИСОБЛАШ МАСАЛАСИ.....	32
5. DJUMANOV Askar LEGAL ANALYSIS OF MONEY AS THE OBJECT OF CIVIL RIGHTS	38
6. ДЖАМБАКИЕВА Феруза Бахтахуновна ТАДБИРКОРЛИК СОҲАСИДА ВОСИТАЧИЛИК ШАРТНОМАСИНИНГ ҚЎЛЛАНИЛИШИ.....	43
7. МАҲМУДХОДЖАЕВА Умида Муминовна БОЛАДАН АЛОҲИДА ЯШАЁТГАН ОТА (ОНА)НИНГ ОТА-ОНАЛИК ҲУҚУҚЛАРИНИ АМАЛГА ОШИРИШ МУАММОЛАРИ.....	48
8. БАҲРАМОВА Моҳинур Бахрамовна ХАЛҚАРО АРБИТРАЖ НИЗОЛАРИНИ СУНЪИЙ ИНТЕЛЛЕКТ ТОМОНИДАН ҲАЛ ЭТИЛИШИ МАСАЛАЛАРИ	54
9. АБДУҚОДИРОВ Абдурауф Баходир ўғли ЮРИДИК ШАХС МИЛЛАТИНИ АНИҚЛАШДА НАЗОРАТ МЕЗОНИНИ ҚЎЛЛАШ МУАММОЛАРИ	62

**ЖИНОЯТ ҲУҚУҚИ, ҲУҚУҚБУЗАРЛИКЛАРНИНГ ОЛДИНИ ОЛИШ.
КРИМИНОЛОГИЯ. ЖИНОЯТ-ИЖРОИЯ ҲУҚУҚИ**

10. АДИЛОВ Бахрамбек Кахраманович ЖИНОИЙ ЖАЗОНИ ИЖРО ЭТИШ ФАОЛИЯТИНИ ТАРТИБГА СОЛУВЧИ ҚОНУН ҲУЖЖАТЛАРИНИНГ ТАВСИФИ ВА ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ	68
11. DJALILOV Furkat ISSUES OF LIABILITY FOR CRIMES RELATED TO THE PROPERTY INTERESTS OF A CIVIL SERVANT IN THE CRIMINAL LAW OF SOME FOREIGN COUNTRIES	76

**ЖИНОЯТ ПРОЦЕССИ. КРИМИНАЛИСТИКА,
ТЕЗКОР-ҚИДИРУВ ҲУҚУҚ ВА СУД ЭКСПЕРТИЗАСИ**

12. НИЯЗОВ Максуд Кадамович ДОПУСТИМОСТЬ ДОКАЗАТЕЛЬСТВ, ПОЛУЧЕННЫХ В ПРОЦЕССЕ ПРИМЕНЕНИЕ МЕР ПРОЦЕССУАЛЬНОГО ПРИНУЖДЕНИЯ НА СТАДИИ ДОСЛЕДСТВЕННОЙ ПРОВЕРКИ.....	84
---	----

13. ГОФУРОВ Бобур Аскаржон угли ПРЕДВАРИТЕЛЬНОЕ СЛУШАНИЕ ПО УГОЛОВНОМУ ДЕЛУ: ВОПРОСЫ ТЕОРИИ И ПРАКТИКИ.....	95
--	----

ХАЛҚАРО ҲУҚУҚ ВА ИНСОН ҲУҚУҚЛАРИ

14. САИДОВА Лола Абдувахидовна ГЕНДЕРНЫЕ АСПЕКТЫ ДОСТИЖЕНИЯ ЦЕЛЕЙ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ	100
15. АЗХОДЖАЕВА Роза Алтыновна МЕЖДУНАРОДНО-ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ГЕННО-МОДИФИЦИРОВАННЫХ ПРОДУКТОВ В РАМКАХ ВТО	106

ҲУҚУҚИЙ АМАЛИЁТ ВА ХОРИЖИЙ ТАЖРИБА

16. ИШАНХОДЖАЕВ Саидахмад Акрамович ЎЗБЕКИСТОНДА ТОВАР-ХОМ АШЁ БИРЖА САВДОЛАРИДА ПРОФЕССИОНАЛ ФАОЛИЯТНИ ТАРТИБГА СОЛИШГА ОИД АЙРИМ МАСАЛАЛАР	112
17. САФАРОВ Темур Уктамович ДАВЛАТ ҲОКИМИЯТИ ВА БОШҚАРУВИ ОРГАНЛАРИ ФАОЛИЯТИНИ ОЧИҚЛИГИНИ ТАЪМИНЛАШНИНГ ҲУҚУҚИЙ ЖИҲАТЛАРИ	120
18. ТИЛЛАБОЕВ Шохрухбек ИМПЛЕМЕНТАЦИЯ ОПЫТА ВЕЛИКОБРИТАНИИ И ЕВРОПЕЙСКОГО СОЮЗА В СФЕРЕ ЗАЩИТЫ ПЕРСОНАЛЬНЫХ ДАННЫХ В ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВО РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН	125
19. ТОШБОЕВА Робия Собировна ТРАНСГРАНИЧНЫЕ ВОДЫ ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ И ИХ ВЛИЯНИЕ НА ФОРМИРОВАНИЕ ВОДНО-КАДАСТРОВОЙ ИНФОРМАЦИИ УЗБЕКИСТАНА.....	131

ЮРИСТ АХБОРОТНОМАСИ ВЕСТНИК ЮРИСТА LAWYER HERALD

БАХРАМОВА Моҳинур Бахрамовна

Тошкент давлат юридик университети Интеллектуал мулк ҳуқуқи
кафедраси катта ўқитувчиси, юридик фанлар
бўйича фалсафа доктори (PhD)
ORCID: 0000-0001-8686-6005
e-mail: c0000000613@ud.ac.ae

ХАЛҚАРО АРБИТРАЖ НИЗОЛАРИНИ СУНЬИЙ ИНТЕЛЛЕКТ ТОМОНИДАН ҲАЛ ЭТИЛИШИ МАСАЛАЛАРИ

For citation (иқтибос келтириш учун, для цитирования): БАХРАМОВА М.Б. Халқаро арбитраж низоларини сунъий интеллект томонидан ҳал этилиши масалалари // Юрист ахборотномаси – Вестник юриста – Lawyer herald. № 3 (2022) Б. 54-61

 3 (2022) DOI <http://dx.doi.org/10.26739/2181-9416-2022-3-8>

АННОТАЦИЯ

Мақолада биз сунъий интеллект иловаларининг иккита умумий тоифасига эътибор қаратамиз. Биринчидан, арбитражларга ўз вазифаларини вақт ва аниқлик нуқтаи назаридан самаралироқ бажаришда ёрдам бериш учун юридик технологиялар бозорида ҳозирда қандай сунъий интеллект иловалари мавжудлигини таҳлил қиламиз. Иккинчидан, сунъий интеллект тизимлари қайси ҳолатларда инсон арбитражларини ўрнини боса олиши мумкинлиги тадқиқ қилинган. Мақолада тўлиқ сунъий интеллектга ўтиш ҳозирча имконсиз эканлигини таъкидлаб ўтсакда, тўлиқ сунъий интеллектга эга арбитражлар кейинги йилларда оддий масалалар ва низолар билан боғлиқ ишларда кенг қўлланилиши мумкинлиги ёритиб берилган. Шунингдек, арбитражлар учун сунъий интеллектга оид иловалар айниқса, арбитражларга ўз арбитраж функцияларини бажаришда ёрдам берадиган ёки охир-оқибат, ушбу функцияларни ўз зиммасига оладиган иловаларга назар ташлаймиз.

Калит сўзлар: сунъий интеллект, арбитраж, электрон арбитраж, онлайн низолар, Иқтисодий процессуал Кодекси, Фуқаролик процессуал Кодекси, ОДР платформалари, Нью-Йорк Конвенцияси, электрон қарорлар, “ўргатилган модел”, ROSS Intelligence.

БАХРАМОВА Моҳинур Бахрамовна

Старший преподаватель кафедры право интеллектуальной
собственности Ташкентского государственного юридического
университета, доктор философии по юридическим наукам (PhD)
ORCID: 0000-0001-8686-6005,
E-mail: s0000000613@ud.ac.ae

ВОПРОСЫ РЕШЕНИЯ АРБИТРАЖНЫХ СПОРОВ ПУТЕМ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА

АННОТАЦИЯ

В анализе автора, они сосредоточены на двух общих категориях приложений искусственного интеллекта. Во-первых, рассмотрен, какой рынок искусственных технологий в настоящее время доступен, чтобы помочь арбитражам выполнять свои обязанности более

эффективно, с точки зрения времени и приложений точности. Во-вторых, анализировано, что системы искусственного интеллекта могут заменить человеческие арбитры. Хотя, в статье указывается, что переход на полный искусственный интеллект в настоящее время невозможен, мы было доказано, что в последние годы арбитры с полным искусственным интеллектом могут широко использоваться в делах, связанных с простыми вопросами и спорами. Кроме того, приложения искусственного интеллекта для арбитража, особенно помогают арбитрам выполнять свои арбитражные функции или в конечном итоге изучать приложения, которые будут выполнять эти функции.

Ключевые слова: искусственный интеллект, арбитраж, электронный арбитраж, онлайн-дисциплины, гражданское процессуальное кодекс, Нью-Йоркская Конвенция, ODR платформы, модели, ROSS Intelligence.

BAKHRAMOVA Mokhinur

A senior lecturer at Intellectual Property Law department of
Tashkent State University of Law, Doctor of Philosophy in Law (PhD)
ORCID: 0000-0001-8686-6005,
E-mail: s0000000613@ud.ac.ae

ISSUES OF RESOLUTION OF ARBITRATION DISPUTES BY ARTIFICIAL INTELLIGENCE

ANNOTATION

In our analysis, we focus on two common categories of artificial intelligence applications. First, we will consider what artificial technology market is now available to help arbitrators to fulfill their responsibilities more efficiently in terms of time and accuracy applications. Second, we analyze that artificial intelligence systems can replace human arbitrators. We have proved that the transition to the full artificial intelligence of arbitration is not impossible, and in recent ears, we have proved that it can be widely used in ordinary issues and disputes in cases. We also look at the appendices of artificial intellect for arbitration, especially to help arbitrators perform their own arbitration functions, or at the end.

Keywords: artificial intelligence, arbitration, electronic arbitration, online disciplines, Civil Procedure Code, ODR Platforms, Models, Ross Intelligence.

Дунёда халқаро савдо алоқалари ва инвестиция фаолиятининг ривожланиши ва улар билан боғлиқ кўплаб низоларнинг келиб чиқаётганлиги сабаб, низоларни муқобил ҳал этишнинг бир неча турлари ҳам такомиллашиб бормоқда. COVID-19 пандемиясидан сўнг низоларни ҳал этишнинг энг талабгор усули сифатида рақамли муҳитда онлайн тартибда низоларни ҳал этиш энг қулай тизим сифатида баҳоланди. 2021 йил якуни бўйича эълон қилинган статистик ва низоларни онлайн ҳал қилишга ихтисослашган марказларнинг ҳисоботларига кўра, низоларни онлайн ҳал қилиш бўйича кўриб чиқилган ишларнинг 46,72% (78440 та) трансчегаравий низолар ва 53,28% (89446 та) миллий миқёсдаги низолар тоифасига киритилган. Улардан энг кўп низоларга сабаб бўлган соҳаларни ҳаво йўллари (авиация соҳаси (15,9%), онлайн кийим-кечаклар дўкони (9,87%), ахборот технологиялари билан боғлиқ товарлар олди-сотдиси (6,69%), меҳмонхона хизматлари (3,99%) ва бошқалар ташкил қилади. Низоларни онлайн ҳал қилиш бўйича мурожаатларнинг энг кўпи Германия Федератив Республикаси (1456 та), Австрия (486та), Венгрия (190 та), Нидерландия (142 та) ва бошқа давлатлар ҳиссасига тўғри келган. Ушбу кўрсаткичлар дунёда низоларни рақамлаштирилган муҳитда самарали тартибга солишга алоҳида эътибор қаратиш муҳимлигидан далолатдир.

Жаҳонда низоларни рақамлаштирилган муҳитда ҳал қилиш учун ишлаб чиқилган дастур фақат онлайн режимда ишлайди. Дискрет вазифалар (ҳужжатларни онлайн тўлдириш, онлайн эшитувлар)ни амалга ошириш учун онлайн интерфейсни тақдим этадиган бошқа суд дастурларидан фарқли ўлароқ, низоларни муқобил ҳал этиш (ADR) фойдаланувчилари анъанавий сўровлар бўйича судга мурожаат қилишмайди, дастур судга ёки судда қарорларни қабул қилиш учун технологик платформа эмас, балки мурожаатчиларнинг низоларини ёки ишини ҳал қилишда судга ёрдам бериш учун мўлжалланган. Низоларни рақамлаштирилган

муҳитда ҳал қилиш томонларга низони махфийлик, тезкорлик, ўз ихтиёрларига асосан ҳамда ҳолислик мезонлари асосида ҳал этиш ва чиқарилган қарорни бутун дунёда ижросини таъминлаш имкониятини берганлиги муносабати билан ушбу соҳага ахборот технологияларини кенг жорий этишга алоҳида эътибор берилиб, унинг фаолиятини ташкил этиш асослари ва тартибга солиш механизмларини аниқ белгилаш зарурлиги, жумладан низони кўриш, ҳал этиш ҳуқуқи ва ваколатларини белгилаш, низо онлайн платформада кўрилишини бекор қилиш ёки унинг қарори ижросини тан олиш ва ижро этиш масалаларига муҳим илмий-амалий аҳамият касб этадиган тадқиқот йўналиши сифатида алоҳида эътибор қаратилмоқда.

Республикамизда қонун устуворлигини таъминлаш, суд тизими ва низоларни ҳал қилишнинг муқобил механизмлари ҳамда инвестиция иқлимини яхшилаш, бизнесни жадал ривожлантириш йўналишида ташқи савдо фаолиятини самарали тартибга солиш ва субектлар ҳуқуқларини кафолатлаш соҳасида тизимли ишлар амалга оширилмоқда. “Инвестициявий муҳитни яхшилаш орқали мамлакатимиз иқтисодиёти тармоқлари ва ҳудудларига хорижий сармояларни фаол жалб этиш” иқтисодий ижтимоий соҳани ривожланишнинг устувор йўналишларидан бири сифатида баҳоланган бўлиб, ҳуқуқни қўллаш амалиётини янада такомиллаштиришни долзарб этиб белгиламоқда [1, Б.1]. Ўзбекистонда ҳакамлик судлари, халқаро арбитраж, онлайн ва электрон арбитраж фаолиятини ташкил этиш ва давлат томонидан қўллаб-қувватлаш мамлакатда олиб борилаётган суд ислохотларини таъминлаш ва иқтисодиётни либераллаштириш, шунингдек, хусусийлаштиришни кенгайтириш, хўжалик юритувчи субъектлар сонини кўпайтириш ва улар ўртасидаги низоларни ҳал этишга ёрдам беради. Юридик фанлар номзоди, доцент З.Убайдуллаев фикрича, тажриба шуни кўрсатадики, дунё мамлакатларида капитал айланиб турмаса, хўжалик юритиш самарали бўлиши мумкин эмас. Саноати ривожланаётган мамлакат иқтисодиёти инвестицияларга асосланган саноат капиталининг айланиб туришига боғлиқдир. У ёки бу мамлакатда мавжуд ижобий инвестицион муҳит ва халқаро ҳамжамиятнинг инвестицион низоларни самарали ҳал этиш қобилияти биргаликда инвесторларнинг муайян мамлакатга инвестицияларни киритишига туртки бўла олади [2, Б.43].

Умумжаҳон конвенциялар суд қарорлари бўйича ехе-сусиоларни ўзаро беришнинг энг самарали воситаси сифатида эътироф этилади. Ҳозирги вақтда халқаро хусусий ҳуқуқ бўйича Гаага конференциялари хорижий электрон арбитраж қарорларини тан олиш ва ижрога қаратиш бўйича универсал конвенсияни ишлаб чиқмоқда. Натижада, яқин муддатларда фуқаролик низолари бўйича суд қарорлари учун ижро ҳужжатларни беришнинг ягона универсал механизми пайдо бўлиши лозим [3, Б.31].

Ю.ф.д., профессор Ф.Отахоновнинг фикрига кўра, ҳозирги вақтда фуқаролик жамиятининг турли институтларини ривожлантириш бўйича тадқиқотлар тобора долзарб бўлиб бормоқда. Шу билан бирга, тадқиқот объектларининг сони сезиларли бўлади, чунки кенг маънода жуда кўп фуқаролик жамияти институтлари мавжуд.

Фуқаролик жамиятини ривожлантиришда ҳакамлик суди каби элемент муҳим рол ўйнайди. Замонавий таърифларга кўра, ҳакамлик суди (доимий фаолият кўрсатадиган ҳакамлик суди ёки вақтинчалик ҳакамлик суди) фуқаролик-ҳуқуқий муносабатлардан келиб чиқадиган низоларни, шу жумладан тадбиркорлик субектлари ўртасида келиб чиқадиган иқтисодий низоларни ҳал қилувчи нодавлат органдир [4, Б.1].

Ўзбекистон Республикаси Иқтисодий процессуал Кодекси ва Фуқаролик процессуал Кодексига мувофиқ, судья келишув битимини тузиш ёки низони муқобил ҳал қилиш имкониятини аниқлайди ва ҳуқуқий оқибатларини тушунтиради. Жаҳон амалиётидан маълумки, юридик жамиятда низоларни ҳал қилишнинг муқобил механизмларини яратиш жисмоний ва юридик шахсларнинг бузилган ҳуқуқларини тиклашга эришишнинг самарали воситаси ҳисобланади [5, 853 Б.12].

Ўзбекистоннинг ишбилармонлик муҳитини янада яхшилаш ва сармоявий жозибдорлигини ошириш мақсадида корхоналарга хорижий инвесторларнинг ҳуқуқ ва манфаатларини самарали ҳимоя қилишга тўсқинлик қиладиган бир қатор тизимли муаммолар мавжуд. Бунга Ўзбекистонда халқаро арбитражни тартибга солувчи меъёрий-ҳуқуқий базанинг йўқлиги киради, бу эса халқаро арбитражга мурожаат қилишга мажбур бўлган хорижий инвесторлар ва маҳаллий тадбиркорлик харажатларининг ошишига олиб келади. Амалдаги қонунчилик, жумладан, “Халқаро тижорат арбитражи тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Қонуни, томонларнинг хорижий ҳакамларни жалб қилиш ва чет

эл қонунларини қўллаш билан халқаро арбитраж стандартларига мувофиқ инвестиция низоларини кўриб чиқиш имкониятларини чеклайди; бундан ташқари, Ўзбекистонда халқаро арбитраж қарорларини ижро этишнинг аниқ ҳуқуқий механизмларининг йўқлиги хорижий инвесторларнинг мамлакат суд тизимига бўлган ишончига салбий таъсир кўрсатмоқда, бу эса мамлакатнинг сармоявий жозибдорлигини пасайтиради. Шунингдек, маҳаллий ҳакамларни ва халқаро арбитраж соҳасидаги бошқа мутахассисларни тайёрлаш ва қайта тайёрлаш йўлга қўйилмаган.

Ўзбекистон миллий қонунчилигида тадбиркорликни ҳимоя қилиш тўғрисидаги нормалар Конституция ва қонунларда мавжуд - хусусан, Ўзбекистон Республикасининг Иқтисодий процессуал Кодекси, “Эркин иқтисодий зоналар тўғрисида”, “Инвестициялар ва инвестиция фаолияти тўғрисида”, “Давлат-хусусий шериклик тўғрисида”, “Тадбиркорлик фаолияти эркинлигининг кафолатлари тўғрисида”, “Аудиторлик фаолияти тўғрисида”ги Қонунлар ва бошқалар.

Низоларни онлайн ҳал қилиш ва ижро этиш бўйича миллий қонунчилик йўқ, чунки ODR (низоларни онлайн ҳал қилиш) платформаларидан фойдаланиш билан боғлиқ яна бир масала - бу онлайн қарорларни мажбурий қўллашдир. Онлайн арбитраж қарорларини қайси суд ижро этиши керак - арбитраж қарори имзоланган жойнинг судими, ОСР (оптик белгиларни аниқлаш) объекти жисмонан жойлашган жойдаги судми ёки Интернет-серверлар ўрнатилган жойми? Халқаро арбитраж халқаро савдо, тижорат ва сармоянинг деярли барча соҳаларида бизнес ҳамкорлар ўртасидаги низоларни ҳал қилишнинг мақбул усулига айланди. Халқаро арбитраж тарафларга низоларни шахсий, махфий, иқтисодий ва вақтни тежайдиган усулда, ўз хоҳишига кўра нейтрал судда ҳал қилишга имкон беради. Аммо, агар кимдир махфийликни ҳакамлик судининг энг муҳим жиҳати сифатида аниқласа, бу суд жараёнини ҳал қилишни билдирса, бу, албатта, арбитраж тарафи қанчалик тасдиқлашини аниқламайди, ҳакамлик судининг қандай оқибатларга олиб келиши тушунилади. Халқаро тижорат арбитраж тўғрисида 1985 йилги УНСИТРАЛ модел қонунининг 16-моддасига биноан, арбитраж судининг ўз юрисдикциясидаги масалаларни ҳал қилиш ваколатлари қуйидагича: Арбитраж суди ўз ваколатига кирувчи ҳар қандай масалани, шу жумладан ҳакамлик битимининг мавжудлигига ёки ҳақиқийлигига эътироз билдириши мумкин. Шу мақсадда, ҳакамлик битимининг бир қисмини ташкил этувчи ҳакамлик шартноманинг шarti бошқа шартларидан қатъи назар, битим сифатида кўриб чиқилиши керак. Ҳакамлик судининг шартнома ҳақиқий эмаслиги тўғрисидаги қарори ҳакамлик шартнома қоидаларини бекор қилмайди [6, Б.27-28].

Ушбу таъриф умумий бўлиши тавсия этилади, чунки якуний қарор шартли бўлмаган арбитражнинг дастлабки ёки қисман қоидалари чиқарилиши мумкин. Бироқ арбитражнинг таърифига кўра, ушбу қисман қоидалар арбитраж судининг қарорининг бир қисми сифатида қаралади. Шу сабабли, низо масаласида мажбурий ва ҳал қилувчи қарор сифатида халқаро миқёсда ижро этилиши мумкин бўлган “арбитраж қарори” мақсадини аниқлаш мумкин [7, Б.164].

Арбитраж учун ўзаро “ўрин”га рози бўлишда низолашаётган томонлар, шунингдек, бир вақтнинг ўзида суд қарори чиқарилган жойни ҳам ҳал қиладилар. 1958-йилги Нью-Йорк Конвенциясида қарор арбитраж жойида берилган, деб ҳисобланадиган қарорни белгилайди. Арбитраж тўғрисидаги намунавий қонун 31-модданинг 3-бандида қарор “унинг санаси ва жойини кўрсатиши керак. Қарор шу жойда берилган деб ҳисобланади” дейилган. Шартнома суд мажлислари ўтказиладиган жойдан ва қарор имзоланган жойдан қатъи назар ижро қилинади. Муқобил вариантлар мавжуд бўлмаган ҳолатларда ва Нью-Йорк Конвенциясида кўрсатилган ҳудудий мулоҳазаларга мувофиқ, электрон қарорнинг кучга кириши даргумон.

Ю.ф.д., профессор С.Гулямовнинг фикрича, сунъий интеллект кўпинча технологиялар ва бизнеснинг ривожланишининг рағбатлантирувчи стимул сифатида ҳаракат қилади ва ҳозирги даврнинг энг муҳим технологияларидан бирини англатади. У турли хил тармоқларда кенг қўлланилади ва ижодкорликнинг деярли барча соҳаларига таъсир қилади. Сунъий интеллект ривожланишида кўп миқдордаги маълумотларни ўқитиш ва мавжуд ҳисоблаш қувватининг кўпайиши билан таъминланади [8, Б.2].

Ҳуқуқий иловаларда машинани ўрганиш бўйича энг катта амалий муваффақиятлар “назорат остидаги ўрганиш” усулларида фойдаланишда яққол намоён бўлади [9, Б.34]. “Назорат остидаги ўрганиш” одамлар томонидан қизиқиш ўлчамига (“тренинг маълумотлари”) кўра этикетланадиган маълумотлар тўпламидан бошланадиган жараёни англатади.

Тизим ушбу маълумотлар тўпламини таҳлил қилади ва маълумотларнинг бошқа мавжуд хусусиятларига асосланиб, тегишли натижа ўзгарувчисини башорат қилишнинг энг яхши усулини аниқлайди.

Қизиқарли сунъий интеллект иловаларининг биринчи тоифаси арбитрларга ўз вазифаларини бажаришда ёрдам беришга қаратилган иловалардир. Юқорида айтиб ўтилганидек, фақат рақамлаштириш ечимлари ёки блокчейн маҳсулотларига эмас, балки сунъий интеллект дастурларига эътибор қаратган ҳолда, мавжуд иловалар биринчи навбатда арбитрлар учун учта кенг қўламли ёрдамчи мақсадга хизмат қилади: (1) ўз ишларини ва/ёки арбитраж муҳокамасини юриштишда, (2) фактларни тўплаш ва таҳлил қилишда, ва (3) башорат қилиш моделларини тақдим этиш орқали қарор қабул қилиш функцияларида.

1. Ишларни бошқариш воситалари

1. Ишни бошқариш учун мавжуд воситалар биринчи навбатда сунъий интеллект томонидан ёрдам бермайдиган рақамлаштириш иловалари, масалан, онлайн тингловларни ташкил қилиш платформаларидир. Бироқ, иш юкини режалаштириш ва режалаштиришда ёрдам бериш учун табиий тилни қайта ишлаш (NLP) технологияси билан машинадан фойдаланадиган арбитрлар учун махсус ишлаб чиқилмаган АИ иловалари мавжуд. Мисол учун, “x.ai” ақлли учрашувларни режалаштириш учун дастур ишлаб чиқарди [10, Б.132]. Ишлаб чиқувчиларга кўра, Amy@x.ai, ақлли режалаштириш ёрдамчиси, электрон почта орқали одамлар билан ўзаро алоқада бўлади ва “... машинани ўрганиш моделлари ... виртуал агентларга минимал инсон иштироки билан учрашувларни режалаштиришга ёрдам бериш учун тегишли вақт, жой ва одамлар маълумотларини олади” [11, Б.105]. Ақлли режалаштириш тизими фойдаланувчи календарларига уланган ва фойдаланувчининг электрон почтасида учрашув учун асосий компонентларни аниқлаш ва кейин фойдаланувчи томонидан ўрнатилган параметрларга (буларга вақт, одамлар ва жой киради) кўра энг мос вақтни топиш учун машинани ўрганиш моделлари орқали амалга оширилади. Бундан ташқари, дастур бошқа платформалар билан интеграциялашиш, шунингдек, бир нечта календарлардан ташкил топган режалаштириш тармоқлари орқали ҳамкорлик қилиш имконини беради. Тизим бўш/банд бўлган слотларни аниқлай олади ва исталган бошқа тармоқ аъзоси билан учрашувни автоматик равишда режалаштира олади. Бошқа ақлли шахсий ёрдамчилар (“personal assistant”) худди шундай тарзда ишлайди, бу эса иш юкини осонроқ, аниқроқ ва самаралироқ режалаштириш имконини беради. Фойдаланувчининг киритиши ўчирилмайди, баъзи иловаларда электрон почта хабарлари ва режалаштириш “ижрочи операторлар” томонидан текширилади, яъни сунъий интеллект иловасининг тўғрилигини текшириш вазифаси юкланган қўшимча ходимлар томонидан [12, Б.476].

Ушбу турдаги аризалар арбитрларга эмас, балки кенгроқ айтганда, бошқарув гуруҳидаги ёки ҳамкасблар ёки бизнес ҳамкасблари билан иш юкини режалаштиришга муҳтож бўлган ҳар бир кишига мўлжалланган [13, Б.124].

Бироқ, улар иш бошқаруви конференциялари ва тингловларини режалаштириш ва ўтказишда ёрдамчи механизм сифатида айниқса фойдали бўлиши мумкин. Бу дунёнинг турли бурчакларида жойлашган бир нечта томонлар ва бошқа манфаатдор шахслар иштирокидаги мураккаб арбитражларда кўпроқ мос келади. Арбитражнинг барча тегишли томонлари потенциал равишда бошқарувчи арбитраж институтини институционал арбитражга киритиши мумкин бўлган режалаштириш тармоғини яратиши мумкин. Ақлли ёрдамчилар тегишли учрашув жойларини топиш ва ҳар бир алоҳида иш бўйича муҳим аҳамиятга эга бўлган ҳолда, арбитрлар ёки томонларнинг бошқа иш юкига мувофиқ ариза топширишнинг мумкин бўлган саналарини белгилаш учун ишлатилиши мумкин.

2. Фактларни тўплаш ва таҳлил қилиш воситалари

Бошқа сунъий интеллект иловалари арбитрларни ва маслаҳатчиларни фактларни тўплаш ва таҳлил қилиш воситалари билан таъминлашга қаратилган. Буларга ҳужжатларни кенг қамровли қайта ишлашга қодир тизимлар, NLP (табиий тилни қайта ишлаб, матн ёки овозли маълумотларни тушунадиган ва жавоб берадиган, ўз матни ёки нутқи билан жавоб берадиган машиналар) ва ОСП (оптик белгиларни аниқлаш) технологиялари ёрдамида маълумотларни идентификациялаш, маълумотларни олдиндан таснифланмаган мавзулар бўйича кластерлаш ёки гуруҳлаш ва “ақлли” сунъий интеллект транскрипция хизматлари киради. Арбитражлар тобора мураккаблашиб, маслаҳатчилар кўргазмали қўлланмалар билан кўпроқ танишиб боргани сари, арбитрлар олдида қўйиладиган ҳужжатлар, тақдимотлар ва бошқа мултимедиа маълумотлари миқдори кескин ошиб бормоқда. Бу, ўз навбатида, барча

ҳужжатларни кўриб чиқиш ва томонларнинг аргументлари ва тақдимотларини филтрлашда арбитрлар ва уларнинг ёрдамчи гуруҳлари учун иш юкини оширади.

Қуйида биз ҳужжат ва шартномани кўриб чиқиш учун алоҳида аҳамиятга эга бўлган ҳужжатларни ўрганиш ва таҳлил қилиш билан боғлиқ бир қатор воситаларни муҳокама қиламиз. Бу аризалар, биринчи навбатда, суд ишлари бўйича маслаҳат ва судланувчиларнинг такрорланадиган ва кенгайтириладиган операцияларида кенгайтириладиган маслаҳат хизматларига қаратилган [14, Б.16]. Улар, шунингдек, ўз ваколатлари бўйича арбитрларга - шунга ўхшаш ёки баъзи интерфейсларни ўзгартириш билан ёрдам беришлари мумкин.

Биринчидан, eBrevia [15, Б.32] ҳужжатларнинг тегишли қисмларини аниқлаш учун машинани ўрганишдан фойдаланган ҳолда ҳужжатларни кўриб чиқиш жараёни учун электрон воситадир. Компания веб-сайтига кўра, дастур бир дақиқадан камроқ вақт ичида 50 дан ортиқ ҳужжатларни таҳлил қила олади ва қўлда кўриб чиқиш жараёнидан 10 фоизга аниқроқ эканлигини даъво қилади.

Иккинчидан, ROSS Intelligence [16, Б.173] - бу сунъий интеллект ва табиий тилда қидирув дастури бўлиб, у фойдаланувчиларга саволлар бериш ва тавсия этилган ўқиш, тегишли суд амалиёти ва иккинчи даражали ресурслар ҳақида маълумот олиш имконини беради. Ушбу илова арбитрларга тақдимномалар, кўргазмалар ва суд амалиёти бўйича тезда ҳаракат қилиш ва белгиларни осонгина таниб олиш имконини бериши мумкин.

Учинчидан, электрон ўрганиш жараёни учун тегишли ҳужжатларни идентификациялаш иловалари EWERLAW [17, Б.12] ва DISCO-ни ҳам ўз ичига олади [18, Б.3]. Биринчиси, фойдаланувчилартомонидан тақдим этилган ҳужжатларнинг мазмуни ва метамаълумотларини кўриб чиқиш учун башоратли кодлашдан фойдаланади ва кейин бу маълумотлардан фойдаланиб, бошқа ҳужжатларни таснифлайди. Иккинчиси йирик маълумотлар тўпламида ҳужжатларни қидиришни амалга ошириш учун булут технологиясидан фойдаланади. EWERLAW сингари, DISCO тегишли ҳужжатларни таклиф қилиш учун башорат қилиш технологиясидан фойдаланади, башорат натижаларини яхшилаш учун тенглов бўйича балларни (-100 дан +100 гача) белгилайди.

Тўртинчидан, Epiq маҳсулотлари NexLP Story Engine [19, Б.29] ва Brainspace Discovery, компания маълумотларига кўра, мижозларга кучли башорат моделлари ва ахборотни бошқариш хизматларини тақдим этиш учун илғор сунъий интеллект қобилятилари ва таҳлилларини ўзида мужассам этган. Brainspace таъкидлашича, бу комбинация янада яхши ҳужжатларни қидириш натижаларини тақдим этиш имконини беради.

Бешинчидан, Kira Systems - бу шартномалар ва бошқа ҳужжатларни, жумладан, томонларнинг далилларини ва уларга қўшилган кўргазмаларни аниқлаш, ажратиб олиш ва таҳлил қилишга қодир бўлган машинани ўрганиш иловаси [20, Б.80]. Арбитрлар тузилмасидан қатъи назар, шартномалардан тегишли маълумотларни олиш фойдали бўлиши мумкин. Ва ниҳоят, CasePoint томонидан CaseAssist кўп меҳнат талаб қиладиган қидирув сўровларисиз ёки фойдаланувчи ўқув тўпламларини яратишга мажбур бўлмасдан наъмуналар ва асосий мавзуларни аниқлаш орқали ҳужжатларни кўриб чиқиш ва таҳлил қилишни таъминлайди. У муҳим ҳужжатларни жойлаштиради ва иш йўналиши бўйича бизнес қарорларини қабул қилишда ёрдам бериши мумкин.

Ҳужжатларни таҳлил қилиш ва маълумотларни олиш учун сунъий интеллект иловаларига қўшимча равишда, ҳозирда арбитрларга томонларнинг тақдимномаларида ёрдам беради, NLP нинг турли шакллари, машинани ўрганиш ва нутқни аниқлаш иловалари арбитрларга ва бошқарув институтларига транскрипция хизматларида ёрдам бериши мумкин. Шунга қарамай, булар арбитрлар учун махсус созланган иловалар эмас, лекин транскрипсияни талаб қиладиган ҳолатлар учун кўпроқ мавжуд. Мисол учун, Trint, Fireflies ва va Otter - бу аудио ва видеоларни матнга трансляция қилувчи сунъий интеллектга асосланган, автоматлаштирилган транскрипция дастурлари. Видео ёки аудио ёзувлар учун сотиладиган ушбу хизматдан учрашувлар, хусусан, COVID-19 даврида тобора кенгайиб бораётган онлайн учрашувлар учун фойдаланиш мумкин. Ажабланарлиси шундаки, Otter Zoom билан ҳамкорлик қилди ва Cisco Webex Meetings учун Cisco Webex Assistant дастурини яратди, бу бошқа хусусиятлар қаторида тадбирни жонли тарзда ёзиб бориш имконини беради [21, Б.688].

Сунъий интеллект арбитри ўрганиши керак бўлган қарорларни қабул қилиш жараёнларини ҳисобга олсак, бу нафақат инсон қарорини аниқ башорат қилиш учун зарур бўлган маълумотларнинг ҳажми ва хилма-хиллиги масаласидир [22, Б.123]. Бу, шунингдек,

маълумотларни таҳлил қилиш, керакли алоқаларни ўрнатиш, мавжуд наъмуналарни аниқлаш, ўқитилган модел асосида қарор қабул қилиш ва бу қарорни инсон арбитри каби асослаб бериш масаласидир.

Хулоса қилиб айтганда, бундай сунъий интеллектга асосланган арбитражнинг пайдо бўлиши ва қачон пайдо бўлиши бир қатор омилларга боғлиқ.

Биринчидан, низонинг тури муҳим. Сунъий интеллектга асосланган арбитраж ишлаб чиқиш нафақат низонинг соддалиги ёки мураккаблигига боғлиқ. Бу, шунингдек, низо одатда иштирок этиши мумкин бўлган одамларнинг ўзаро таъсири даражасига ҳам боғлиқ. Шундай қилиб, натижа фактларни таҳлил қилиш ва осонлик билан аниқлаш мумкин бўлган ўзгарувчиларни ҳисоблашга асосланган оддий пул даъволари ёки солиқ низолари учун ишлайдиган бундай тизимларни кўриб чиқиш осонроқ бўлади. Аксинча, “яширин ўзгарувчилар” билан боғлиқ ишлар суд жараёнларига натижага боғлиқ ноаниқлик даражасига олиб келади, сунъий интеллект ривожланишининг ҳозирги босқичида мавжуд тизимлар томонидан юридик ёки фактик маълумотларни тўғри ҳисоблаб бўлмади (масалан, ижтимоий ёки иқтисодий мулоҳазалар аниқ эмас).

Иккинчидан, тўлиқ автоном, сунъий интеллектга асосланган арбитраж яратиш учун турли сунъий интеллект иловаларини бирлаштириш интерфейси билан боғлиқ жиддий муаммоларни келтириб чиқаради. Турли хил бизнес функциялари учун тижорат дастурий таъминот иловаларида бўлгани каби, турли иловалар ҳам биргаликда муаммосиз ишлашга имкон берадиган умумий архитектурага мувофиқ ишлаб чиқилиши керак - бу осон иш эмас.

Учинчидан, сунъий интеллектга асосланган арбитраж ишлайдиган ҳуқуқий тизимнинг тури ва мавжуд маълумотлар тегишли. Кейинги бўлимда баҳслашаётганимиздек, қонуннинг суд томонидан ишлаб чиқилишига асосланган тизимларда, ҳолатлар очиқ хабар қилинадиган жойларда, назорат остида ўрганишга асосланган сунъий интеллект тизимларини ўқитиш учун кўпроқ дастлабки маълумотлар мавжуд.

Иқтибослар/Сноски/References:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 28 январдаги ПФ-60-сон “2022-2026-йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида”ги Фармони // Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 29.01.2022-й., 06/22/60/0082-сон;

2. Халқаро хусусий ҳуқуқ. Олий ўқув юртлари учун дарслик.//Х.Р.Раҳмонқулов ва бошқ./Х.Б.Бобоев, М.Х.Рустамбоев, О.Оқюлов, А.Р.Раҳмановларнинг умумий таҳрири остида. - Т.: ТДЮИ нашриёти, 2002, 476-бет;

3. Сулаймонова, А.М. Хусусий халқаро ҳуқуқ доирасида хорижий давлатларнинг ҳал қилув қарорларининг ижросини таъминлаш, диссертация, 2011, 150-бет;

4. Третейское судопроизводство: Основные понятия. // 3-стр. https://www.norma.uz/nashi_obzori/treteyskoe_sudoproizvodstvo_osnovnye_ponyatiya;

5. Рустамбеков И.Р. Практические аспекты формирования системы международного коммерческого арбитража в Республике Узбекистан. Практическое пособие. – Ташкент, 2018. 30-стр.

6. Рустамбеков И.Р. Международный коммерческий арбитраж. Учебное пособие. – Ташкент, 2018. 110-стр;

7. Bahramovna, Bahramova Mohinur. «RAQAMLI MAKONDA ONLAYN NIZOLAR TUSHUNCHASI VA ULARNING HUQUQIY MAQOMI.» БАҲРАМОРЛИК ВА ЕТАКЧИ ТАДҚИҚОТЛАР ОНЛАЙН ИЛМИЙ ЖУРНАЛИ (2022): P.163-168. URL: <http://sciencebox.uz/index.php/jars/article/view/1634>;

8. Said Gulyamov, Anna Ubaidullaeva - Intelligenza artificiale e diritto d'autore, Gazzetta di Roma, P.1-4 URL: <https://www.gazzettadiroma.it/intelligenza-artificiale-e-diritto-d'autore/>;

9. Моҳинур Баҳрамова. «ХАЛҚАРО ТИЖОРАТ АРБИТРАЖИ ТЎҒРИСИДА» ГИ ҚОНУННИНГ АҲАМИЯТИ ВА ЗАРУРИЯТИ.» ЮРИСТ АХБОРОТНОМАСИ 1.5 (2020): 33-37. <https://juristjournal.uz/index.php/lawyer-herald/article/view/115>;

10. Yusupov, Sardor. «Robotics as an Artificial Intelligence and the Need for its International Legal Regulation.» Middle European Scientific Bulletin 23 (2022):P.131-136.URL: <http://cejsr.academicjournal.io/index.php/journal/article/view/1205>;

11. Bahramovna, B. M. (2022). ONLAYN ARBITRAJDA NIZOLARNI HAL ETISH TARTIBI . International Journal of Philosophical Studies and Social Sciences, P.104–109. URL: <http://www.ijpsss.iscience.uz/index.php/ijpsss/article/view/238>

12. Yusupov S. . (2022). Trends in the Legal Regulation of Artificial Intelligence and Robotics. Spanish Journal of Innovation and Integrity, 5, P.474-479. URL: <http://sjii.indexedresearch.org/index.php/sjii/article/view/172>
13. Rustambekov, Islambek, and Mokhinur Bakhramova. "Legal Concept and Essence of International Arbitration." P.122-129 URL: <https://www.ijsshr.in/v5i1/Doc/18.pdf>
14. Bakhramova, M. . (2022). E-Arbitration and Its Role in Modern Jurisprudence. Journal of Ethics and Diversity in International Communication, 1(8), P.15–20. URL: <http://openaccessjournals.eu/index.php/jedic/article/view/960>
15. Самарходжаев Б.Б. Халқаро хусусий ҳуқуқ нормаларининг фуқаролик-ҳуқуқий муносабатларга татбиқ этилиши // Ўзбекистон Республикаси фуқаролик ҳуқуқи (2-қисм). – Т.: Адолат, 1999. 334-бет;
16. Sardor Yusupov. (2022). New directions of development of artificial intelligence and the importance of their legal regulation. The Peerian Journal, 5, P.170–174. URL: <https://www.peerianjournal.com/index.php/tpj/article/view/122>
17. ROSS Intelligence, <https://www.rossintelligence.com/>;
18. Рустамбеков, И., & Гулямов, С. (2022). Международное частное право в киберпространстве (коллизийное кибер право) . Обзор законодательства Узбекистана, 1(2), С.88–90. https://inlibrary.uz/index.php/uzbek_law_review/article/view/1818;
19. Rustambekov I. (2020). Some Aspects of Development of Private International Law in the CIS Countries. LeXonomica, 12(1), P.27-50. <https://doi.org/10.18690/lexonomica.12.1.27-50.2020> ;
20. Said Gulyamov, & Mokhinur Bakhramova. (2022). DIGITALIZATION OF INTERNATIONAL ARBITRATION AND DISPUTE RESOLUTION BY ARTIFICIAL INTELLIGENCE. World Bulletin of Management and Law, 9, P.79-85. URL:<https://scholarexpress.net/index.php/wbml/article/view/848>;
21. Yusupov, Sardor SUN'İY INTELLEKT VA ROBOTOTEXNIKA SOHASI YUTUQLARINING QONUNCHILIKKA MUVOFIQ YURIDIK SHAXS MAQOMIGA EGA BO'LISHINING ILMIY-NAZARIY TAHLILI // ORIENSS. 2022. №4. P.685-692 URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/sun-iy-intellekt-va-robototexnika-sohasi-yutuqlarining-qonunchilikka-muvofiq-yuridik-shaxs-maqomiga-ega-bo-lishining-ilmiy-nazariy> ;
22. Sardor Yusupov. (2022). ROBOTOTEXNIKA VA SUN'İY INTELLEKTNI HUQUQIY TARTIBGA SOLISHNING PSIXOLOGIK JIHATLARI. International Journal of Philosophical Studies and Social Sciences, 2(4), P.120–124. URL: <http://ijpsss.iscience.uz/index.php/ijpsss/article/view/328>